

**Urganch davlat pedagogika institute
“Xorijiy filologiya kafedrasi mudiri
dots., Radjapova Feruza
Abdullayevna taqrizi ostida**

**Ilmiy rahbar: Ismailova Barno
Yuldashbayevna
Aminov Aminboy Marimboyevich
UrDPI “Xorijiy til va adabiyot”
yo’nalish talabasi
aminboya81@gmail.com**

IKKINCHI TIL O’RGANISHDA GRAMMATIKANING O’RNI

Annotatsiya: Ushbu maqolada grammatikaning ikkinchi til o’rganishda ahamiyati va foydasi haqida ma’lumot yuritilgan va Grammatikani til aspektlaridagi o’rni, uni rivojlanishi va qay tarzda amaliyotda qo’llash usullarini ko’rb chiqadi, va til o’qitishda grammatikani o’rganish metodlarini ko’rsatib o’tadi va o’quvchilarda grammatikaga bo’lgan qiziqishni rivojlantirish uchun bir qancha usullardan foydalanilgan.

Kalit so’zlar: deductive, grammatika, gapirish, yozish, subject, verb, object

Kirish

Ingliz tilini o’rganishdagi grammatikaning roli til o’rganish va tadqiqotlar sohasida muhim bahs va tadqiqot mavzusi bo’lib kelgan. Tilning asosiy tarkibiy qismi sifatida grammatika, to’g’ri va mazmunli jumalarni tushunish va ishlab chiqishda muhim rol o’ynaydi. Ushbu tadqiqot maqolasi grammatikaning ingliz tilini o’rganish jarayonidagi rolini o’rganishga, uning til malakasi, muloqot qobiliyatlari va umumiy til rivojlanishiga ta’sirini o’rganishga qaratilgan.

Grammatika – bu tilning tovush, tuzilish va ma’no tizimi. Har bir tilda grammatika mavjud bo’lib, har bir tilning o’ziga xos grammatikasi bor. Bir xil tilni gapiradigan odamlar o’zaro muloqot qila olishadi, chunki ular intuitiv ravishda o’zaro tilning grammatik tizimini bilishadi – ya’ni, ma’no yaratish qoidalarini. Ingliz tilini ona tili sifatida gapiradigan talabalarda ingliz tili grammatikasi allaqachon mavjud. Ular ingliz so’zlarining tovushlarini, o’sha so’zlarning ma’nolarini va so’zlarni ma’noli jumlar tuzish uchun turli yo’llarini tanishadi. Biroq, talabalar ingliz tilida samarali gapira olishsalar ham, ular samarali yozuvchilar bo’lish uchun yo’l-yo’riq olishlari kerak. Ular og’zaki til orqali o’rgangan grammatik tushunchalarni yozma tilga qanday o’tkazishni o’rganishlari kerak. Lingvistika fanida grammatika – bu har qanday tilning jumla, ibora va so’zlar tuzilishini ta’sir etuvchi tuzilmaviy qoidalaridan iborat to’plamdir. Bu tilni tizimli o’rganish va tavsiflash bo’lib, bizga so’zlar va ularning tarkibiy qismlari qanday qilib jumalarni tuzishga birlashishini tushunishga yordam beradi.[1]

Grammatikaning Nutqda Yaxshi So'zlashdagi O'rni

Grammatika nutq va yozishdagi asosiy jihat bo'lib, u muloqotga tuzilma va aniq mazmun beradi. Nutq va yozish faol ko'nikmalar bo'lsa, tinglash va o'qish passiv ko'nikmalar sifatida qaraladi. Talabalar, ayniqsa bakalavriat talabalari, asosiy grammatikani e'tibordan chetda qoldirsa, ingliz tilida samarali so'zlashishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin.

Grammatikaning eng asosiy jihatlaridan biri – vaqtlar, artikllar, predloglar va fe'llar kabi asosiy tuzilmalarni tushunishdir. Ushbu kontseptlarni egallash orqali gapiruvchilar o'zlarining muloqot ko'nikmalarini yaxshilashlari va o'zlarini ishonch bilan ifodalashlari mumkin. Misol uchun,

nutqda tez-tez qo'llaniladigan grammatik tuzilmalardan biri - bu oddiy gap tuzilmasi: **Subject + V1+ Object**

Ushbu asosiy tuzilmani qo'llab, odam turli xil fikrlarni ifodalashi mumkin, jumladan, hikoya qilish, voqealarni tasvirlash yoki kundalik hayot haqida gapirish. Quyidagi misol oddiy gap tuzilmasidan foydalangan holda aytilgan bir hikoyani ko'rsatadi: Bir paytlar o'rmonda bir sher yashar edi. Sher juda kuchli, shafqatsiz va mag'rur edi. U o'rmonning hukmdori edi. Shuningdek, bir guruh quyonlar ham bor edi. Sher ovqat izlab yurardi. U ochlikni his qilardi va bir quyonni ko'rib, uni o'ldiradi. Boshqa quyonlar undan qo'rqishardi. Ular sher bilan uchrashib, har kuni bitta hayvonni o'ldirishini so'rashadi. Sher ularning taklifini qabul qiladi. Quyonlar o'z taqdirlariga yig'lashadi. Bir kuni bir urg'ochi quyonning navbati keladi. U sherning o'yuqqa bir soat kech boradi. Sher g'azablanib, kechikishning sababini so'raydi. Quyon aytadi: "Men boshqa sherni ko'rdim, u o'rmonning hukmdori ekanligini e'lon qildi." Quyon sherni chuqur quduqqa olib boradi va uning tasvirini ko'rsatadi. Sher quduqqa sakrab tushib, o'ladi. Quyonlar guruhi xursand bo'ladi. Yuqoridagi hikoya bir nechta gaplardan iborat. Har bir gapda Subject+verb1+object tuzilmasi mavjud.

Insonlar o'zlarining o'tgan voqealarini yoki hodisalarini **Subject + Verb2 + Object** tuzilmasi yordamida aytib berishlari mumkin. Misol uchun, "I go to college yesterday" jumlasini grammatik jihatdan noto'g'ri. Shunday qilib, har bir kishi bilishi kerakki, o'tgan voqealar uchun fe'lning ikkinchi shakli ishlatilishi kerak. Masalan, "I went to college yesterday" to'g'ri jumla bo'ladi. "I enjoy to read books" jumlasini ham noto'g'ri. **Enjoy** fe'li gerund (verb+ing) shaklini talab qiladi. Shuning uchun "I enjoy reading books" to'g'ri jumla bo'ladi.

Bundan tashqari, **artikllar** va **predloglar** haqida asosiy tushunchaga ega bo'lish zarur. Masalan, "We say he is good at English" deb aytamiz, lekin "he is good in English" demaymiz. Agar kimdir grammatik jihatdan noto'g'ri gapirsa, qanday qilib u samarali nutq so'zlovchi deb aytishimiz mumkin, hatto u erkin so'zlashsa ham? Shunday qilib, grammatika ikkinchi tilni o'rganishda ajralmas ahamiyatga ega.

Agar biz **If** shartli gaplarni ko'rib chiqsak, masalan, "If I were a bird, I would fly" va "If you had asked me, I would have given" kabi jumlar, o'quvchilar bu jumlarni to'g'ri fe'llarni va grammatika qoidalarini bilish orqali aniq tushunadilar. O'quvchilar modal yordamchi fe'llarini (can, could, may, might, shall, should, will, would, dare, need not) to'g'ri ishlatishni o'rganib, nutq ko'nikmalarini rivojlantirishi mumkin. Misol uchun: "I should go", "You must learn English", "He may come", "I can do it". Modal yordamchi fe'llarni to'g'ri ishlatishni mashq qilish orqali ular o'z nutq ko'nikmalarini yaxshilashlari mumkin. Shuningdek, ular bilib olishadi ki, modal yordamchi fe'llar **Verb** shaklini oladi.

Barcha o'quvchilar ingliz tilini yagona nuqtai nazardan o'rganolmaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, grammatika darslarini o'rganish orqali o'quvchilar nutqdagi keyingi bosqichga o'zgarish qiladilar.

Grammatikaning Yaxshi Yozishda O'rni

Harf yozish, elektron pochta xatlari, e'lonlar, yig'ilish protokollari, hisobotlar, maqolalar, hujjatlar, loyihalar, jurnallar va boshqa matnlar yozish yozma muloqotga kiradi. Noto'g'ri gap tuzilmasi mazmunni o'zgartirib yuborishi va bu, o'z navbatida, tushunmovchilikka va samarali bo'lmagan muloqotga olib kelishi mumkin. Ko'p davlatlarda ingliz tili birinchi tile mas. Ingliz tili ko'plab mamlakatlarda ikkinchi til sifatida ishlatiladi. Bu davlatlarda odamlar grammatikani bilmasdan to'g'ri yozishlari mumkin emas. Umumiy va texnik yozuvlar grammatik xatolardan xoli bo'lishi kerak. Shuning uchun, o'quvchilar yozma muloqotda yaxshi bo'lish uchun grammatikaga minimal darajada tushuncha ega bo'lishlari zarur. Misol uchun, quyidagi jumalarni olaylik: "Hang him, not leave him". "Hang him not, leave him."

Garchi bu jumlar bir xil so'zlardan iborat bo'lsa ham, vergulni joylashtirish ularning ma'nosini butunlay o'zgartiradi. Birinchi jumlada "uni osib qo'ying" degan ma'no ifodalansa, ikkinchisida esa "uni osmang" degan ma'no paydo bo'ladi.

Shu sababli, o'quvchilar nutq va yozuvda aniq va to'g'ri fikrlarni ifodalash uchun grammatikani yaxshi o'rganishlari kerak. Yozma va og'zaki muloqotda muvaffaqiyatga erishish uchun grammatikani to'g'ri ishlatish zarur.

Har kim chet tilini mukammal o'rganishni istasa, grammatik bilimga ega bo'lishi kerak. Bolalar gapirishni o'rganganda, ular ona tilini tabiiy va avtomatik ravishda o'zlashtiradilar, shuningdek, grammatik qoidalarni og'zaki ravishda qo'llaydilar. Ko'pgina bolalar chet tilini faqat boshlang'ich maktabda o'rganishni boshlaydilar. Bu yerda ular tilning qoidalar tizmi bilan tanishadilar. Bizning tajribamizga ko'ra, "grammatika" mavzusi talabalar uchun qiziqarli emas va ular uni zerikarli va qiziqarsiz deb hisoblashadi. Grammatik qoidalar, talabalar to'g'ri gapirish uchun o'rganishi kerak bo'lgan qoidalarni belgilaydi. Talabalar faqat grammatik qoidalarni yodlab qolmasliklari, balki ularni turli nutq vaziyatlarida qo'llay olishlari kerak. Shunday qilib, grammatikani bilish chet tilini o'rganishning maqsadi emas, balki maqsad — maqsadli tilni to'g'ri gapirish qobiliyatidir.[2]

Materiallar va Usullar

Ushbu maqola sinfda grammatikaning turli imkoniyatlarini, guruhda grammatika o'yinlarini, guruh musobaqalarini va turli metodlarni ta'riflaydi. Maxsus e'tibor induktiv va deduktiv metodlarga qaratilgan. Bu ish Ingliz tilining chet tili sifatida grammatika darslarida qaysi metodning ko'proq ishlatilishini o'rganadi. Ushbu ishning maqsadi Ingliz tilini chet tili sifatida o'qitishni shunday rivojlantirishdirki, bu o'qitish talabalar uchun maksimal darajada qiziqarli bo'lsin va ular faqat bitta grammatika elementini o'rganishda zerikmasin, hamda eng yaxshi o'quv natijalariga erishilsin. Bunday natijalarga erishish uchun, sinfda induktiv metodni iloji boricha tez-tez qo'llash maqsadga muvofiqdir.

Ushbu tadqiqotning amaliy qismida biz birinchi va ikkinchi kurs talabalari, shuningdek, ba'zi chet tili o'qituvchilari o'rtasida o'tkazgan so'rovnoma yig'indini taqdim etamiz. Ushbu so'rovnoma sinfda grammatikaning talabalar uchun nima anglatishini, ularning uni qanday qabul qilishlarini, o'qituvchilar grammatika o'rganish haqida qanday fikrda ekanliklarini va sinfda uni o'rgatishda qanday metodlardan foydalanganliklarini ko'rsatadi. "Grammatika" so'zi aytilganida, har bir odamda bu haqda ma'lum bir tasavvur mavjud. "Grammatika" atamasi aslida nimani anglatadi? "Grammatika" atamasi tilni qurish yoki tilning alohida iboralari qurilishi qoidalarni o'rganishga ishora qiladi.[3]

Boshqacha aytganda, grammatika tilni tashkil etish usulidir.

Grammatika lingvistika va chet tili o'qitishda farqlanadi.

Lingvistikada "grammatika" atamasi til qoidalar tizimini va ushbu tizimni lingvistlar tomonidan tasvirlashni anglatadi. Chet tilini o'qitish nuqtai nazaridan grammatika - bu talabalar to'g'ri gaplar tuza olishlari, ularni tushunishlari va matnlarni tuzishlari uchun o'rganishi kerak bo'lgan o'qitish va o'rganish materiali hisoblanadi. Grammatika tanlanganda guruhdagi o'qish maqsadlari, o'qitishning nazariy va psixologik shartlari hisobga olinadi. Helbig [4], "grammatika" atamasini qo'llagan holda quyidagi grammatikalarni ajratadi: grammatika A, grammatika B va grammatika C. Grammatika A til qoidalarining to'liq tizimi sifatida tushuniladi, lingvistika uni qanday atashidan yoki tasvirlashidan qat'i nazar. Bu shuni anglatadiki, tilning grammatikasi va uning qoidalar tizimi ilmiy tasvirdan mustaqil ravishda mavjud bo'ladi. Grammatika B - bu qoidalar tizimining lingvistik tasviri. Grammatika B - ilmiy maqsadlar uchun ishlatiladigan lingvistik tasvirdir. Grammatika C - bu talabalar til darslarida tizimli o'rganadigan yoki tilni o'rganmasdan

tasodifan o'rganadigan qoidalar tizimi. Bu "onadagi grammatika"ni anglatadi. Grammatika B haqida gapiradigan bo'lsak, Helbig lingvistik va o'quv (didaktik) grammatikalarni ajratadi. Lingvistik grammatika tilni ilmiy maqsadlarda tasvirlaydi.

Natijalar va muhokamalar;

Pedagogik (didaktik) grammatika esa tilni tasvirlashni anglatadi, uning maqsadi o'rganilayotgan tilni o'qitish va o'rganishdir. Ushbu grammatika chet tili o'qituvchisiga dars rejasini tuzish va darsga tayyorgarlik ko'rish uchun tavsiyalar va yordamchi vositalarni taqdim etadi, shuningdek grammatik kompetensiyani rivojlantirishga yordam beradi. Grammatikaning o'quv (didaktik) jihatdan taqdimoti soddalashtirilishi kerak. U uchta mezonga ega bo'lishi kerak: tushunarlilik, qabul qilinuvchanlik va qo'llanilish mumkinligi.

Pedagogik grammatik taqdimotlar til jihatidan oddiy bo'lishi va talabalar uchun mos bo'lishi kerak, shunda ular birinchi ikki mezonni qondiradi. Ta'limda berilgan tasvirlar qisqa, aniq va tavsiflovchi bo'lishi kerak. Faqat og'zaki tavsiflar talabalarga foyda bermaydi, chunki ular tuzilmani faqat shu tuzilmani tasvirga bog'lab tushunadilar. Ranglar, ramzlar, jadvallar va diagrammalar tushunishni osonlashtiradi. Tilda mavjud bo'lgan murakkab tuzilmalar iloji boricha soddalashtirib, aniq va tushunarli tarzda taqdim etilishi kerak. Shuningdek, faqat asosiy nuqta rang yoki chizilgan chiziq bilan ajratilishi muhimdir.

Qo'llanilishni hisobga olgan holda, ko'plab talabalar nazariy bilimlarini amaliy ko'nikmalarga aylantira olishmasligi yaxshi ma'lum. Bu muammoni hal qilish uchun, taqdimot va haqiqat o'rtasida biroz psixologik masofa bo'lishi juda muhim. Chet tilini o'qitishda, shuningdek, "grammatikal kompetensiyani" rivojlantirish juda muhimdir. Grammatik kompetensiya tilning grammatik vositalarini bilish va ularni amaliyotda qo'llash qobiliyati sifatida ta'riflanadi.

Chet tili darslarida, produktiv va receptiv grammatikalar o'rtasida farq qilinadi. Produktiv grammatika – bu o'quvchilar o'zlari yaratishi mumkin bo'lgan tuzilmalarni ifodalovchi atama. Aksincha, receptiv grammatika – bu o'quvchilar faqat tushunishi, lekin yaratolmasligi mumkin bo'lgan tuzilmalarni ifodalovchi atama. Blazevicz "xabar grammatikasini" va "tushunish grammatikasini" ham ta'riflaydi. [4]

Chet tilini o'rganish, grammatik ko'nikmalarni haqiqiy hayotdagi vaziyatlarda bevosita o'zlashtirishni anglatadi. Grammatikani o'rganish esa formallashtirilgan vaziyatlarda ongli harakatni rivojlantiradi. [5] Grammatikani bilish – chet tilini o'rganishning muhim talabidir. Talabalar chet tilida o'z fikrlarini to'g'ri ifodalashni bilishlari kerak. Grammatik ko'nikmalar tilni o'rganish bilan chambarchas bog'liq holda o'zlashtiriladi.

Grammatikani o'rganish chet tilini o'rganishning ajralmas qismi bo'lishi kerak. Har bir so'zlovchi grammatika qoidalarini mukammal o'zlashtirishi lozim, va har bir til o'qitish darsida grammatika bo'lishi kerak, bu aniq qoidalar orqali yoki tuzilmalar yordamida sodir bo'lishi mumkin, qachon va qaysi darajada kerak bo'lishi muhim emas.

Grammatika bilimlari talabalarga mavjud iboralarni o'zgartirish yoki ko'chirishda katta yordam berishi mumkin, shuning uchun uni sinfda qo'llashdan voz kechmaslik kerak. Chet tilini o'qitishda grammatik materialni tanlashda, o'quvchilarda qanday nutq niyatlari ifodalanganligini hisobga olish kerak, shunda grammatik tuzilmalar nutq amaliyotida samarali ishlatilishi uchun to'g'ri tarzda uzatiladi va mustahkamlanadi. Chet tilini o'rganish uchun yetarli vaqt bo'lmagani sababli, grammatikaning umumiy materiallaridan, ko'plab uchraydigan tuzilmalarni tashkil etuvchi grammatik minimalni tanlash zarurdir. Shu bilan birga, kommunikativ grammatika

(produktiv grammatika) va tushunish grammatikasi (receptiv grammatika) o'rtasidagi farqni aniqlash zarur.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, chet tili darslarida talabalar grammatikani o'rganadilar. Bu shuni anglatadiki, ular til tizimining xususiyatlari haqida gapirish va gap tuzishda ishlatiladigan qoidalarini tasvirlash qobiliyatini o'zlashtiradilar (so'z turkumlari va ularning gapdagi funksiyalari, grammatik kategoriyalar, masalan, son, jins, holat, kayfiyat, zamonlar, ovoz va boshqalar).

Chet tili o'rganish tarixida ko'plab metodikalar ishlab chiqilgan. Ushbu metodikalar ma'lum tarixiy shartlar ta'sirida paydo bo'lgan. Shuning uchun, qat'iy xronologik taqdimot noto'g'ri bo'lishi mumkin, chunki eski metodik yondashuvlar hozirgi kunda ham o'qitish vositalariga va o'qitish materiallariga kirib, o'z o'rnini saqlab qolgan.[6]

Xulosa:Umuman olganda, grammatika tilni o'rganishda muhim rol o'ynaydi, chunki u tilni to'g'ri va aniq ishlatishga yordam beradi. O'qitishda induktiv metodni qo'llash, talabalar uchun grammatika darslarini qiziqarli va samarali qilishda muhimdir. Grammatikani faqat yodlash emas, balki uni turli nutq vaziyatlarida qo'llay olish ham zarur. Chet tili sifatida grammatika o'qitish jarayonida, o'qituvchilar nafaqat til qoidalarini tushuntirishi, balki talabalar bilan interaktiv metodlar yordamida darslarni olib borishlari kerak. O'qituvchilar, shuningdek, didaktik grammatikani qo'llash orqali o'quvchilarning grammatika kompetensiyasini rivojlantirishlari va darslarni tushunarli, qiziqarli va samarali qilishlari muhimdir. Yaxshi grammatika bilimlari nafaqat tilni o'rganishga, balki tilni to'g'ri va samarali ishlatishga olib keladi.

Foydalanilgan Adabiyotlar

- 1) www. The role of Grammar in learning English language by Durdona Axmadova Axror qizi.com
- 2) www. Role of Grammar in English language learning by B. Pavan Kumar & P. Vijay Kumar & N. Sagar
- 3) Wikipedia, Grammar, <http://www.wikipedia.com/Grammatik>
- 4) E. V. Blazhevich, *Communicative Grammar of the English Language*, 74 (2010)..
- 5) Common European Framework of Reference for Languages, Chapter 5 – Grammatical Competence, www.Goethe.de.
- 6) www. The Role of Grammar in Teaching foreign Languages by Farizat Akhmetovna Kulaeva, and Arsen Ruslanovich Kulaev